

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА УСЛОВИЯТА ЗА ОБУЧЕНИЕ И НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА СТУДЕНТИТЕ В ОКС „МАГИСТЪР” РЕДОВНА ФОРМА

Доц. д-р Михаил Чиприянов

Резюме

Настоящото изследване е ориентирано към проучване на възможностите за подобряване условията за научни изследвания на студентите в ОКС „магистър” редовна форма и на перспективите за бъдещо по-машабно включване на този компонент при обучението. Съхраняването и развитието на позицията на СА „Д. А. Ценов” на пазара на образователни продукти за ОКС „магистър” налага постоянното търсене и използване на различни възможности за повишаване качеството на елементите на образователния процес. Проучване възможностите за бъдещото по-широко интегриране на научните изследвания със студентите при тяхното обучение е предпоставка за подобряване конкурентоспособността в бъдеще. Устойчивостта на резултатите от изследването се гарантира посредством внедряване на получените резултати, идеи и предложения в науката, практиката и учебния процес. На първо място, допълват се теоретичните изследвания в сферата на предоставянето на образователни продукти/услуги за ОКС „магистър”. На второ място са реализирани конкретни мерки за усъвършенстване на материалната база и инфраструктурата, използвана при обучението. На трето място са съставени възможни решения за по-пълно интегриране на научните изследвания със студентите в ОКС „магистър” редовна форма към цялостния процес на тяхното обучение.

Ключови думи: инфраструктурни проекти, обучение, ОКС „магистър”, материална база, научни изследвания.

JEL: A-20.

STUDYING THE OPPORTUNITIES TO IMPROVE THE CONDITIONS FOR MASTER'S DEGREE FULL- TIME STUDENTS' TRAINING AND RESEARCH

Assoc. Prof. Mihail Chipriyanov, Ph.D.

Abstract

This study is focused on examining the opportunities for improving the conditions for Master's degree full-time students' research and the prospects for future wider inclusion of that component in the training. Preserving and developing the position of D. A. Tsenov Academy of Economics on the market of Master's degree educational products requires constant research and use of different options for improving the quality of the elements of the educational process. Researching the opportunities for future broader integration of students' research in their training is a prerequisite for improving competitiveness in the future. The sustainability of the research results is guaranteed by introducing the results, ideas and suggestions in science, practice and teaching process. First, the theoretical research in the provision of Master's degree educational products/services is complemented. Second, particular measures for improving the equipment and infrastructure used for training are implemented. Third, possible solutions are offered for better integrating the research of Master's degree full-time students to the overall process of their training.

Keywords: infrastructure projects, training, Master's degree, facilities, research.

JEL: A-20.

УВОД

С оглед на новите предизвикателства на пазара на образователни услуги у нас и по-специално тези за ОКС „магистър” се налага необходимостта от полагаането на специални усилия за усъвършенстване на предлаганите магистърски програми на СА „Д. А. Ценов”, и по-конкретно тези в редовна форма на обучение, които са и обект на изследователски интерес. Подготовката на качествени специалисти с ОКС „магистър” по икономика, администрация и управление ще създаде предпоставки за постигане на набелязаните в Националната програма за развитието: България 2020 Приоритет 1 „Подобряване на достъпа и повишаване на качеството на образованието и обучението и качествените характеристики на работната сила”. Подпомагането на научните изследвания на студентите за ОКС „магистър” редовна форма ще благоприятства натрупване на знания в

ключови направления чрез обучение. В този смисъл изследването се вписва изцяло и в приоритета на стратегическия документ на ЕС Стратегия „Европа 2020“ за интелигентен растеж, в частта, свързана с висшето образование. Тематичната насоченост на изследването кореспондира със стратегическите цели на СА „Д. А. Ценов“ за улесняване и организиране научноизследователската работа със студентите и включването им в научни проекти и изследвания. Реализацията на изследването е и в изпълнение препоръка на НАОА за повишаване конкурентоспособността на магистърското обучение в редовна форма и постепенно увеличаване броя на приетите студенти в нея.

Целта на настоящото изследване е подобряване условията за научни изследвания на студентите в ОКС „магистър“ редовна форма и проучване на възможностите за бъдещо по-мощно включване на този компонент при обучението.

За постигането на основната цел се предвижда изпълнението на следните *задачи*: 1) подпомагане научните изследвания на студентите в ОКС „магистър“ редовна форма посредством модернизиране на материалната база и инфраструктурата; 2) проучване на възможностите за по-широко включване на научните изследвания на студентите в обучението в редовна форма.

Основната *изследователска теза* е, че съхраняването и развитието на позицията на Стопанска академия „Д. А. Ценов“ на пазара на образователни продукти за ОКС „магистър“ налага постоянното търсене и използване на различни възможности за повишаване качеството на елементите на образователния процес. Едно такова решение е да се подобрят условията за научни изследвания на студентите в ОКС „магистър“ редовна форма посредством закупуването на нова компютърна техника и мултимедийна апаратура. Проучването на възможностите за бъдещото по-широко интегриране на научните изследвания със студентите при тяхното обучение ще подобри конкурентоспособността в бъдеще.

Обект на теоретическите и практическите изследвания са възможните решения относно бъдещото развитие на магистърското обучение в редовна форма в Стопанска академия „Д. А. Ценов“.

Възможните и необходими мерки за по-активно включване на научните изследвания при магистърското обучение в редовна форма са *предмет* на настоящото изследване.

Извършеното изследване се основава на проучена специализирана литература, консултации от практиката, интервю с ръководители на магистърски програми и водещи преподаватели за ОКС „магистър“ в СА „Д. А. Ценов“, консултации с представители на водещи звена от СА „Д. А. Ценов“. Използвани са системно-диференциращи и системно-интегриращи, дескриптивни, компаративни, индуктивни и дедуктивни евристични *методи*.

1.

Необходимостта от магистърско обучение е императивно наложена от динамичните промени във всички сфери на дейност през последните години. Държавите–членки на Европейския съюз все по-пълно разбират важността на обучението за увеличаване на конкурентоспособността на пазара на труда.

Магистърското обучение може да бъде успешна образователна стратегия по време на криза. На предизвикателствата на времето това обучение може да отговори с редица предимства. Именно те осигуряват условия за постигане на икономически и социален просперитет, за търсене на решения на значими проблеми на днешното време и за надграждане на натрупаните знания.

Висококонкурентните отношения между висшите училища в страната, предлагащи обучение за ОКС „магистър”, налагат на Стопанската академия необходимостта от непрестанното търсене на възможности за по-нататъшно развитие и утвърждаване на своя образователен продукт.

Доскоро Центърът за магистърско обучение редовна форма (ЦМОРФ) бе звеното на СА „Д. А. Ценов”, което администрираше обучението, развивано в редовна форма за придобиване на висша образователно-квалификационна степен „магистър” за специалисти в областта на професионалните направления 3.8. „Икономика” и 3.7. „Администрация и управление” в съответствие със законите в Република България. След закриването на този Център нови административни лица изземват неговите функции.

За да отговори по-пълно на новите изисквания на студентите и работодателите обучението следва да се ориентира в още по-голяма степен към изграждането на умения за справянето с конкретни проблеми на практиката, като едно от възможните решения е засилването на изследователския момент при обучението. За целта е необходимо да се извърши и модернизация на материалната база, използвана при обучението на студентите по магистърските програми в редовна форма. Основните усилия да са свързани с модерен хардуер под формата на мощни компютърни конфигурации и мултимедийни устройства. Разбира се, този процес следва да бъде с итеративен характер и да осигури една устойчивост във времето.

Подобряването на условията за преподаване и обучение, на условията за научни изследвания на студентите в редовна форма ще направи образователния продукт още по-атрактивен, което от своя страна е предпоставка за привличане на по-голям кандидатстудентски интерес.

2.

За целите на изследването е проведено интервю с ръководители на магистърски програми и водещи преподаватели за ОКС „магистър” в СА

„Д. А. Ценов”. Методиката на интервюирането по проекта съдържа стандартен набор от изисквания, правила, цели и процедури.

Интервюирането в случая се осъществява в относително по-ранна фаза на реализация на проекта и спомага под формата на обсъждане с администратори и преподаватели на различни обстоятелства и възможности, засягащи ситуацията. Интервюто в настоящия проект се развива и в консултативен аспект във връзка с търсенето на различни подходящи решения. Използва се за получаване на мнение, позиция, гледна точка при проучване на възможностите за подобряване на условията за обучение и научни изследвания на студентите в ОКС „магистър” редовна форма и при планиране на работа по-нататък.

Използва се т.нар. структурирано интервю, което има ясно дефинирана тема и определени въпроси. Предимство е, че така се дава възможност за правилно записване на отговори и избягване на пропуски в тази връзка. Интервюто включва отворени въпроси, което дава възможност на съответните ръководители на магистърски програми и водещи преподаватели да изведат самостоятелни отговори на основата на своя опит и разполагаема информация по темата на изследването.

Първият въпрос от интервюто гласи: „Опишете по-общо съществуващия потенциал за засилване на изследователския момент при обучението за ОКС „магистър” редовна форма.”

Голяма част от дадените отговори акцентират върху възможността за засилване на изследователския момент чрез курсови разработки, изискващи изследователски подход към теорията и практиката. По-конкретно се има предвид разработване на доклади по дисциплината, съгласно учебния план, участие също така като докладчици в студентски научни сесии, както и участие в конференции съвместно с преподаватели от катедрата. Казано иначе, при обучението в ОКС „магистър” редовна форма да се използва потенциалът на студентите за участие в научни изследвания, изследователски проекти, научни сесии и др. Също така магистрите в редовна форма на обучение биха могли да разработват студентски есета и практикоприложни изследвания по учебните дисциплини.

Изследователският момент може да се засили посредством, от една страна – задаване на обучаемите на курсови разработки, изискващи изследователски подход към теорията и практиката, и от друга страна – обогатяване на учебните материали с примери от практиката.

Друг важен акцент в предоставените отговори е за провеждането на съвместни изследвания между: 1) преподаватели и магистри редовна форма; 2) преподаватели, представители на практиката (счетоводители, главни счетоводители, експерт счетоводители, регистрирани одитори) и студенти-магистри. Тези съвместни изследвания да се интегрират в съдържанието на учебните курсове.

Друга посочена възможност е организиране на част от часовете в реална работна среда, което може да се обвърже по-специално с разработване на курсови проекти в реални фирми.

Вторият въпрос от проведеното интервю с ръководители на магистърски програми и преподаватели, обучаващи за ОКС „магистър”, е: „Какви възможности виждате за по-ефективно използване на модернизирана материална база (зала 2 в Учебен корпус „Юг” и зала 6 в Учебна база „Бъров”) при обучението на студентите по магистърските програми в редовна форма?”

Дадените отговори кореспондират основно със следното: препоръчително е да се инсталират софтуерни продукти, които да поставят студентите в близка до реалната бизнес среда, условия и симулации; инсталиране на програмни продукти със свободен достъп до разнообразни бази от данни; използване на залите в процеса на подготовка и при решаване на казуси, курсови работи и написване на дипломна работа; използване на интерактивна дъска и специализирани програмни продукти; използване на мултимедийните възможности и презентирание на студентски резултати от изследванията.

Третият въпрос от интервюто гласи: „В какви насоки модернизираната материална база и инфраструктура биха могли да подпомогнат успешно научните изследвания на студентите в ОКС „магистър” редовна форма?”

Отговорите са свързани в най-голяма степен със следното:

- поддържане на съвременната материална база, изразена в оборудване на зали с компютърни системи от висок клас, осигурен интернет достъп до онлайн библиотеки, бази данни и др., инсталиране на софтуерни продукти и др.;
- мотивиране на студентите да използват по-голям брой е-библиотеки;
- модернизираната материална база е предпоставка да се обучават студентите в интерактивна среда;
- оптимално да се използват възможностите на инсталирани софтуерни продукти или демо-версии в Интернет.

Четвъртият въпрос от проведеното интервю с ръководители на магистърски програми и преподаватели, обучаващи за ОКС „магистър”, е: „Предложете конкретни мерки за разширяване на спектъра от теоретични и практически знания на студентите в ОКС „магистър” редовна форма, голяма част от които са специализирани в съответната област и надграждат достигнатото в предходния етап на обучение.”

Отговорите гравитират около възможността да се организират повече посещения в реално функциониращи бизнес организации. Това би спомогнало за извършване на проучвания в практиката по конкретен проблем, за решаване на казуси с практическа насоченост, за по-активно учас-

тие в стажантски програми и за организиране на ден на специалността, в рамките на който да се осъществят срещи с практикуващи счетоводители от водещи компании в страната.

При специализация в съответната научна област могат да се организират повече посещения в реално функциониращи бизнес субекти – предприятия. Да се провеждат практикоприложни изследвания по време на обучението, участие в научни конференции и научноизследователски проекти. Така положителните ефекти биха могли да се търсят в две насоки: 1) по отношение теоретическите знания – да се подсили интердисциплинарният характер на обучението; 2) по отношение на практическите знания – учебното съдържание да се дискутира с представители от практиката, да се ангажират представители от практиката в хода на учебния процес.

Петият въпрос от проведеното интервю с ръководители на магистърски програми и преподаватели, обучаващи за ОКС „магистър” редовна форма, е формулиран по следния начин: „Какви промени в учебното съдържание и в технологията на образователния процес следва да бъдат осъществени, за да се създадат умения в студентите да извършват диагностика на проблемите и да ги решават, като се основават на съвременни изследвания за интегриране на знания от нови или интердисциплинарни области.”

Дадените отговори и предложения са, както следва: в учебното съдържание следва да се включат теми, които да представят иновативни изследвания и резултати от научноизследователски проекти, свързани с проучване на икономическата теория и практика; засилване на приложния аспект на придобитите знания, развиване на умения за извършване на анализи на конкретни ситуации и за вземане на решения; провеждане на практическо обучение в реална среда и съгласуване на учебните програми с представители от практиката; част от часовете от съответните дисциплини да бъдат провеждани задължително в реална среда; като се ориентира оценяването на постигнатите резултати в рамките на обучението за ОКС „магистър” на база изчерпателност, всеобхватност и практическа приложимост на изведените решения; прилагане предимно на казуси, симулации, ролеви игри, дебати, дискусии, мозъчни атаки и др.

Шестият въпрос от проведеното интервю с ръководители на магистърски програми и преподаватели, обучаващи за ОКС „магистър”, е: „Как според Вас ще се стимулира по-ефективно способността на студентите за генериране на нови знания и процедури, свързани с провеждането на научни изследвания и въвеждане на иновации?”

Способностите на студентите за генериране на нови знания и процедури във връзка с научни изследвания и въвеждане на иновации съгласно дадените отговори биха могли да се развиват чрез:

- организиране на срещи с одитори и практикуващи счетоводители, свързани с определена проблематика;

- задаване на студенти на конкретни проектни предложения, които да разработват, както и да се организира тяхното представяне пред всички обучаеми, провеждане на дискусия и обсъждане на постигнатите резултати;
- осигуряване на различни стимули за допълнително ангажиране на студентите – факултативно, консултации с преподаватели и др., за да разширят своите знания и да развият нови компетенции;
- даване на по-голяма тежест на оценките от практически знания и курсови проекти;
- най-добрите студентски проекти да се публикуват в издания на СА „Д. А. Ценов” – Свищов;
- чрез предоставяне на възможности за финансово стимулиране на студентите, активно участващи в научни форуми под формата на стипендии и награди, организиране на срещи-интервюта с потенциални работодатели;
- работа в екип, която включва: преподаватели, студенти, представители на бизнеса, представители на счетоводната гилдия в Р България, ИДЕС, представители на местна или държавна власт.

Седмият въпрос от проведеното интервю с ръководители на магистърски програми и преподаватели, обучаващи за ОКС „магистър”, е: „Какви нови и разнообразни методи и техники за усвояване на комплексно учебно съдържание предлагате да се включат в учебния процес по магистърските програми в редовна форма, в които участвате?”

Отговорите са свързани в най-голям степен със следното: за усвояване на учебното съдържание и подобряване на този процес могат да се включат казуси, включващи нормативни, данъчни, икономически аспекти, които да провокират интереса на обучаемите; прилагане на ситуационен анализ, решаване на задания с практическа насоченост, оценка на състояние и вземане на решения, изготвяне на препоръки за изход от конкретни ситуации; при обучението да се внедрят казусни методи и ролеви игри, работа в екип и т.н.; провеждане на собствени проучвания по актуални проблеми и др.

Осмият въпрос от проведеното интервю с ръководители на магистърски програми и преподаватели, обучаващи за ОКС „магистър”, е формулиран по следния начин: „Как може да се стимулира по-високата степен на самостоятелност на студентите за ОКС „магистър” редовна форма и да се подпомогне тяхното по-лесно ориентиране в сложно учебно съдържание, прилагайки собствени подходи и методи към овладяването му?”

Една част от отговорите на ръководителите на магистърски програми и преподаватели за ОКС „магистър” насочват към използване на казусния метод, с творчески подход от страна на обучаемите. Това да се обвърже с: решаване на семестриални задания; самостоятелно решаване на

повече казуси с практическа насоченост по време на аудиторната заетост; проучване на нормативни и теоретични постановки, свързани с дадена проблематика; разработване на доклади.

Съществуващ потенциал се вижда в решаване на тестове и задачи, изискващи креативен подход от страна на обучаемите. Положителни очаквания има към възлагането на индивидуални задания на студентите, изискващи допълнителна подготовка, проучвания и други с цел развиване на умения за индивидуална работа и отговорност. Важен момент е индивидуалните казуси да са с предварително зададени параметри за самооценка.

Удачно би било например, студентите сами да избират тема от учебното съдържание, по която да извършват проучвания, най-вече в практиката, да правят опити, сами да визират и интерпретират счетоводни проблеми, да извършват анализи, да изготвят финансови планове и оперативни и финансови бюджети и т.н.

Деветият въпрос от осъщественото интервю с ръководители на магистърски програми и преподаватели, обучаващи за ОКС „магистър”, е дефиниран по следния начин: „С какви софтуерни продукти могат да се подпомогнат научните изследвания на студентите в ОКС „магистър” редовна форма по Вашата специалност?” Във връзка с това посочените отговори се свеждат до специализираните програмни продукти „Gretl”, „PAST”, „YMulti”, „SPSS”, „PSPP”, програмни продукти за управление на складове и на стокови запаси, „E-Views”, „MICROSOFT DYNAMICS NAV 4.03”, ERP, „Алма”, „Ажур-L”, „Бизнес навигатор”, „Microinvest”, „Microinvest ДЕЛТА Pro”, „ДЕМЕТРА”, „ISystems”, „ПАСОСС” и други актуални на пазара към настоящия момент.

Десетият въпрос от проведеното интервю с ръководители на магистърски програми и преподаватели, обучаващи за ОКС „магистър” редовна форма, е формулиран по следния начин: „Какви мерки е удачно да се внедрят за развитие на професионалните компетентности на обучаваните за събиране, обработване и интегриране на специализирана информация, чрез което да се решават сложни проблеми от изучаваната област?” Предоставените отговори са свързани в най-голяма степен с: прилагане на методика на изследване и извеждане на оригинални решения; посредством разработване от обучаемите на анкетни карти, обработването им със софтуерни продукти, анализиране и формулиране на икономически изводи; да притежават свободен достъп до специализирани зали, оборудвани с подходяща компютърна техника и осигурена интернет връзка, чрез които да имат достъп до бази данни, информационни системи и др.; изучаване на различни подходи за анализ и прогнозиране на данните; да се обвърже образователният процес с реално пребиваване на студентите в бизнес организации; определен процент от лекционния материал да се предоставя под формата на тренинги, симулации и провеждане на научни изследвания в практиката.

Единадесетият въпрос от проведеното интервю с ръководители на магистърски програми и преподаватели, обучаващи за ОКС „магистър”, е формулиран по следния начин: „Какви мерки предлагате за обогатяване на професионалните компетентности на обучаваните в ОКС „магистър” редовна форма за решаване на проблеми чрез интегриране на комплексни източници на знание, в условията на недостатъчна налична информация, в нова непозната среда?” Предоставените отговори са свързани в най-голяма степен със следните предложения: подходящо е да се осигури достъп на студентите до възможно най-много източници на информация за промените в пазара и в секторите на икономиката, които попадат в обхвата на изучаваните от тях дисциплини; работа с електронни ресурси като информация от БНБ, НАП, НОИ, НЗОК, Търговски регистър, Евростат, БФБ и други; данни от уебсайтове на бизнес субекти, корпорации, функциониращи на националния и международния пазар; да се стимулират творчеството и инициативността на студентите; да се формират презентационни умения, за да могат успешно да представят резултатите от провежданите изследвания; документи за функционални изисквания за работа със системи за фирмено управление ERP.

Обработката на цялата налична информация, акумулирана в рамките на настоящия проект, дава възможност за дефиниране на определени мерки и предложения, които биха могли на един следващ етап да се интегрират успешно в една цялостна концепция за подобряване на обучението на студентите за ОКС „магистър” редовна форма.

3.

ПРЕДЛОЖЕНИЕ. Активизиране ролята на Администраторите, отговарящи за магистърско обучение редовна форма

Съгласно чл. 1 от приетия с Решения No. 6 (т. 3) на АС от 27.03.2013 г. Правилник за дейността на Центъра за магистърско обучение редовна форма ЦМОРФ, в съответствие с чл. 25 ал. 3 на ЗВО, бе обслужващото звено на СА „Д. А. Ценов”, което осигуряваше административно обучението, развивано в редовна форма за придобиване на висша образователно-квалификационна степен „магистър” в областта на професионалните направления „Икономика” и „Администрация и управление” в съответствие със законите в Република България.

Пълното наименование бе Център за магистърско обучение редовна форма при Стопанска академия „Д. А. Ценов” – град Свищов. ЦМОРФ се отчиташе пряко за дейността си на Ректора на СА „Д. А. Ценов” и оперативно субординираше към зам.-ректор, който отговаря за магистърското обучение.

В чл. 4. (1) от Правилник за дейността на Центъра за магистърско обучение редовна форма основните задачи на ЦМОРФ бяха формулирани по следния начин:

А) организационно осигуряване на провежданото от основните звена на СА „Д. А. Ценов” обучение в редовна форма за придобиване на образователно-квалификационна степен „магистър”;

Б) административно, технологично и методическо осигуряване на обучението по магистърски програми в редовна форма; развитие на съвременни, високоефективни и конкурентни информационни технологии за обучение;

В) разпространяване на икономически, административно-управленски и информационно-компютърни знания сред целеви групи от потребители; популяризиране на образователните продукти на СА „Д. А. Ценов” в страната и в чужбина.

Към момента ЦМОРФ е с преустановена дейност. Това налага горните функции, изпълнявани досега от Центъра, да бъдат наново структурирани и йерархизирани. Новите административни лица следва да поставят изпълнението на горните дейности на високо равнище и по този начин активизирането на изпълнението на горните задачи и функции ще подпомогне: първо, развитието на лидерските позиции на Академията на пазара на образователните и научни продукти и услуги в областта на икономиката, администрацията и управлението; второ, увеличаването на качеството на магистърското обучение чрез обновяване на образователните технологии в подготовката на икономисти и по-мощното използване на научните изследвания при обучението.

4.

ПРЕДЛОЖЕНИЕ. Подобряване на материално-техническата и информационна база

Това е много важна насока на осъществяване на дейността на висшите училища по принцип, още повече, че Националната агенция по оценяване и акредитация е предвидила специални критерии за оценка. Проследява се доколко за обучението на студентите е създадена, поддържа се и се развива материално-техническа и информационна база, специализирана за обучението в професионалното направление или специалност от регулираните професии.

От особено значение е да се разполага с необходимата материално-техническа база за обучението в съответствие със спецификата на ОКС „магистър” в професионалното направление или специалността от регулираните професии като аудиторна и лабораторна площ за учебна заетост и друга специализирана за обучението учебна база.

СА „Д. А. Ценов” има изградена материално-техническа база, която е създадена и усъвършенствана в продължение на 80 години. Фактически общата застроена площ възлиза над 27 хил. кв. м., а разгърнатата застроена площ е близо 90 хил. кв. м. Обучението се извършва в над 150 аудитории с повече от 7300 места. В техния състав влизат множество мултимедийни зали, компютърни лаборатории и кабинета (центрове) за обучение. Всички мултимедийни и компютърни зали имат връзка с Интернет, чрез което се осигурява възможност за високотехнологично и модерно образование в съответствие с европейските стандарти.

За целите на обучението се използва и *специфична учебна база*, осигуряваща възможности за иновативно обучение със засилен практическа насоченост и за усвояване на програмни продукти в различни области на икономиката. В Учебен корпус „Юг” е оборудвана мултимедийна зала с възможности за презентации и симултанен превод (конферентна цифрова система), където в съвременна и комфортна среда се провеждат учебни занятия със студенти-магистри и се организират научни конференции, симпозиуми, кръгли маси, работни срещи. Специално за нуждите на обучението по счетоводство в Учебна база „Север” е създадена компютърна лаборатория за практикоприложни изследвания.

На разположение на студентите и преподавателите в ОКС „магистър” са и всички библиотечни ресурси на Висшето училище. Библиотечният фонд се комплектова съобразно потребностите от книги, периодични и справочни (речници, енциклопедии, библиографски и други) издания на всички обучавани и техните преподаватели, в т.ч. и от ОКС „магистър”. Налични са справочен апарат чрез система от каталози и широк спектър от библиотечно-библиографски и информационни услуги, вкл. уеббазирани. Използването на софтуерната разработка „Автоматизирана библиотека” позволява on-line режим на библиотечната мрежа. Чрез електронния си каталог Академичната библиотека участва в проекта „Национална академична библиотечно-информационна система” за създаване на единен онлайнкаталог на академичните библиотеки в България. В сградния фонд на библиотеката се включват книгохранилище на 3 етаж; 7 депозиториума; 6 читални зали с общо 120 читателски места, от които 14 компютъризирани.

Обучението в ОКС „магистър” се реализира чрез използването на съвременните достижения в областта на информационните технологии. Те се прилагат най-активно в дистанционната форма на обучение. При нея електронната комуникация студент–преподавател се базира на функционалните възможности на системата за електронно обучение „Virtual Joint Learning®”. Има възможност да се разработят/адаптират определени модули и за работа със студентите в редовна форма на обучение. Развитата материално-техническа база в случая може да бъде само от полза на един такъв образователен процес.

Наред с всичко това за нуждите на обучението в магистърска степен е на разположение цялата компютърна и информационна база на Стопанската академия.

Академичната информационна топология с разпределен и УЕБ-ориентиран достъп до информацията се използва от над 15 хил. регистрирани потребители в разпределена мрежова архитектура с над 900 персонални работни станции, 15 физически и 43 виртуални сървъра и множество софтуерни платформи с различни функции по отношение управлението и достъпа до информацията. Създадени са технологии за пренос на всички видове медия: текстова и графична информация, звук, видео. Ежегодно СА „Д. А. Ценов“ инвестира в осъвременяване на ползваните компютърни системи. Преди няколко години е изградена нова локална мрежа с оптичен гръбнак, категория 6, включваща цялостна подмяна на пасивното и активното оборудване.

В областта на софтуера и лицензионната политика Стопанската академия продължи дългогодишното си партньорство с „Microsoft“. В рамките на това партньорство всички преподаватели и студенти имат право на безплатен достъп до техни продукти не само в рамките на Академията, но и на личните си компютри. Български фирми, разработващи софтуер с икономическо приложение, предоставят безвъзмездно програмни продукти за целите на обучението в Академията. Закупени са лицензи за софтуерните продукти на „Adobe“, „Corel“, „ABBY“. За нормалното протичане на научните изследвания и учебния процес са закупени пълни лицензи за „AJUR –L5“, „Android SDK Tools“, „Astra Standart“, „Bizagi Process Modeler“, „Bulmar office“, „Business navigator v.6.12“, „Comenius Logo“, „Data Trading“, „Eviews 7“, „Gretl“, „Konto5 Demo“, „Microsoft Expression Studio 4“, „Microsoft Office 2010 Prus +Language Pack BG“, „MS Project Plus 2010“, „MS SQL Server Express 2008 R2“ и др.

Чрез Интранет мрежата на Академията се осъществява достъп за всички потребители до: „Global Market Information Database“, „JSTOR“, „Science Direct“, „ProQuest“, „Scopus“, „ISI Web of knowledge“, „Engineering Village“, „Embase“, „EBSCO Hoston-line“, „Blackwell Publishingon-line“, „SSRN - Social Science Research Network“, „NBER – National Bureau of Economic Research“, „RePEc – Research Papers in Economics“, „Соционет“. Всяко работно място във Висшето училище има достъп до нормативната база на „Ciela. Net“. За улеснение на потребителите в достъпа им до глобалните информационни ресурси библиотеката провежда работни срещи с презентации за ползване на базите данни.

Академията разполага с над 30 мултимедийни аудитории с възможности за групово презентирание и демонстрация посредством специализирана компютърна, аудио- видео-, прожекционна и друга техника. Налични са допълнителни мобилни мултимедийни системи, които позволяват презентирание във всяка една аудитория.

Една от възможностите за по-нататъшно модернизиране на материално-техническата база, използвана при обучението на студенти за ОКС „магистър” редовна форма е закупуването на интерактивни дъски, с които да се осигури аудиторната заетост в рамките на учебния процес. Аргументът е, че все по-мощното въвеждане на интерактивни методи на обучение и изследвания в часовете ще стимулира интереса на студентите към тези процеси.

Дъската представлява само едната от частите на т.нар. интерактивна система за презентация. Тя включва също компютър (може и мобилен) и мултимедиен проектор. Интерактивната дъска действа като компютърен екран, като едновременно с това запазва основната си роля на нея да може да се пише. С мултимедийния проектор на нея може да се правят презентации на лекционния материал и преподавателят да води бележки или да маркира отделни теми и пасажии по екрана. Промените и уроците, направени на дъската, могат да се дистрибутират по мрежата в университета през свързания с нея компютър (Интерактивни дъски – теория и практика, 2008).

В обобщение, реализирането в рамките на инфраструктурен проект 5 закупуване и внедряване на нова компютърна и мултимедийна техника безспорно ще даде своя принос към развитието на материално-техническата база, в частта – хардуерно и инфраструктурно осигуряване и развитие. Този процес следва да продължи да се развива в бъдеще, като нашето конкретно предложение е да бъде закупен стартов пакет (определени бройки) интерактивни дъски, като тази инициатива бъде реализирана поетапно и по-мощно занапред.

5.

ПРЕДЛОЖЕНИЕ. Актуализиране на учебната документация (учебните програми) със засилване на изследователския елемент

Обучението на студентите се провежда според изискванията по образователно-квалификационна степен „магистър” и съгласно образователната мисия, цели и задачи на СА „Д. А. Ценов”. Има необходимата учебна документация по ОКС „магистър”, в частност за редовна форма на обучение. Има организация за разработване и одобрение на учебната документация за ОКС „магистър”, в частност за редовна форма на обучение. Налице са стандарти за разработване на учебна документация за обучение в ОКС „магистър” – квалификационни характеристики, учебни планове и програми, чието съдържание и качество са в съответствие с целите на професионалното направление.

В Стопанска академия „Д. А. Ценов” е създадена организация за разработване, одобряване, наблюдение и обновяване на учебната документация за ОКС „магистър”. С нея се отговаря на изискванията на действа-

щото законодателство, а с разработените на високо ниво квалификационни характеристики, учебни планове, програми, седмични разписания и графици се реализират образователните цели на училището.

В СА „Д. А. Ценов” се извършват регулярни анализи и актуализации на действащата учебна документация, като при това се взема предвид студентското мнение, мнението на потребителите и съвместимостта им с документацията от европейското пространство.

Финалната цел на едно такова актуализиране на учебните програми би била да се постигне по-пълнен синхрон с необходимите знания, умения и компетенции на специалистите с ОКС „магистър” съгласно утвърдените квалификационни характеристики на специалността/магистърската програма, а така също и с Националната квалификационна рамка на Република България (Министерски съвет. Портал за обществени консултации. Стратегически документи).

Специално Стратегията „Европа 2020” има амбицията да осигури един нов подход към образованието, което да вдъхновява, мотивира и насърчава обучаваните да развиват своя потенциал. На национално равнище ЕК поставя на държавите-членки следните задачи (Иванова, Илиева, & Петрова): 1) да подобрят резултатите в сферата на образованието, като обърнат внимание на всеки сегмент в рамките на интегриран метод, обхващащ ключови компетенции и целящ да намали преждевременното отпадане от образователния процес; 2) да повишат отвореността и пригодността на образователните системи, като изградят национални квалификационни рамки и адаптират по-добре образователните резултати с нуждите на пазара на труда и др.

От НКР на България интерес представлява Ниво 7 – „магистър”. Вписването на учебните програми в НКР е с определящо значение, тъй като тези знания, умения и компетентности на практика се включват в почти всеки един компетентностен модел. По своята същност той се състои от компетентностни профили, организирани в матричен вид по начин, по който да могат да съответстват на нуждите на организацията, независимо от сектора, към който се причислява (Хубанова, Койнова, & Георгиев, 2011, с. 7).

Общият вид на компетентностния модел е представен последователно на табл. 1, табл. 2 и табл. 3 (Хубанова, Койнова, & Георгиев, 2011, с. 8). Авторите на изследването специално подчертават необходимостта от използването на система за оценка на очакваните нива за владене на всяка компетенция и скала за оценка на реалното ниво на владене на всяка компетенция.

Всичко посочено дотук налага необходимостта от преминаване към концепцията за обучение чрез изследване. Обучение чрез изследване, от англ. Inquiry-based learning (Обучение чрез проучване), е процес на обучение, в чиято среда, обучаемите са въввлечени в дейности, подтикващи ги да задават въпроси, да провеждат проучване, да разрешават дадени

проблеми и по този начин да достигнат до определени изводи за заобикалящия ги свят. Този вид изследване, като подход към обучението, включва изследване на различни проблеми, предизвиква задаването на въпроси и правенето на изводи, предложения по пътя на търсене на нови схващания. По време на целия процес обучаемият трябва да намери свой собствен път за намиране решение на поставения проблем. С напредването на процеса се появяват нови въпроси и това става причина за позадълбочено взаимодействие и връзка с новите открития и заедно с това се предполага по-голяма вероятност за по-нататъшно усъвършенстване на разбирането. Изследващият събира и записва информацията, представя резултатите и съответните обяснения, използва различни източници на информация. (Обучение чрез проучване)

Таблица 1
Общ вид на компетентностен модел – функция „Финанси”

		Финанси		
		служители	мениджмънт	висш мениджмънт
Функционални компетенции	Каталог на фирмените компетенции			
	управление на конфликти	4	4	4
	управление на проекти		2	3
	управление на ресурси	1	3	4
	иновация			4
	технологична ефективност			
	екологична ефективност			
Общи компетенции	стратегическа визия		2	4
	лидерство	4	3	2
	работа в екип		3	
	постигане на резултати	3	4	3
	вземане на решения	2	3	4
	етика	4	4	4

Таблица 2
Общ вид на компетентностен модел – функция „Производство”

		Финанси		
Каталог на фирмените компетенции		служители	мениджмънт	висш мениджмънт
Функционални компетенции	управление на конфликти		3	4
	управление на проекти			4
	управление на ресурси		3	4
	иновация			4
	технологична ефективност	2	3	4
	екологична ефективност	1	2	4
	стратегическа визия			4
	лидерство		3	4
Общи компетенции	работа в екип	2	3	
	постигане на резултати	4	4	4
	вземане на решения		3	4
	етика	4	4	4

Изследователското обучение се смята за педагогически и преподавателски подход. То е активен подход към ученето и преподаването, което поставя обучаваните в центъра на учебния процес и предполага самостоятелен избор на посока на учене. Студентите развиват знания и разбиране на научните идеи, както и разбиране за начина, по който учените изследват естествения свят (Anderson, p. 1-12).

Приема се, че изследователското обучение не е толкова запаметяване на научна информация и факти, а по-скоро разбиране и прилагане на научни концепции и методи (Bell, Urhahne, Schanze, & Ploetzner, p. 349-377).

Съобразно степента на самостоятелност на обучаваните има четири типа изследователско обучение (Протопсалтис & Стефанова, с. 4-5). Най-ниското като сложност ниво е *потвърждаващото/верифициращото изследване*. Преподавателите дават насоки през целия процес и насочват обучаваните към оптималните решения и действия. Другото по-високо ниво се нарича *структурирано изследване* и целта е да въведе обучаемите в провеждането на проучвания или изграждане на определени изследователски умения. Третото ниво на изследователско обучение е *ръководното изследване*. Тук въпросът или хипотезата все още се предоставят от обучаващия, но също така обучаваните генерират обяснение, подкрепено

от събраните от тях доказателства. Най-изискващото усилие от обучаемите е *отвореното изследване*, при което обучаваните действат като учени, поставят въпроси, проектират и извършват проучвания, обсъждат получените резултати.

Таблица 3
Общ вид на компетентностен модел – функция „Маркетинг”

	Финанси		
	служители	мениджмънт	висш мениджмънт
Функционални компетенции	Каталог на фирмените компетенции		
	управление на конфликти		3
	управление на проекти		4
	управление на ресурси	4	4
	иновация	3	4
	технологична ефективност		
	екологична ефективност		
Общи компетенции	стратегическа визия		3
	лидерство		3
	работа в екип	4	4
	постигане на резултати	4	4
	вземане на решения	2	3
	етика	4	

Една актуална идея е свързана със създаването на работна среда със социални и персонални средства за изследователско обучение (Working Environment with Social and Personal Open Tools for inquiry based learning - weSPOT) (Протопсалтис & Стефанова, с. 1-5). Целта на т.нар. weSPOT е осигуряването на среда за обучение и изследвания за „млади изследователи”, която да им позволява да проучват „научно” специфични въпроси, проблеми, събития и явления в дух на изследователско обучение в мрежовия и мобилен свят. Така се цели да се подпомогне както неформалното, самостоятелно учене, така и неговото интегриране като част от формалния образователен процес, в случая – за ОКС „магистър”. Процесът на обучение може да се извърши по традиционния начин или в сътрудничество с други участници – консултанти, предприемачи, специалисти и т.н. от практиката. (Протопсалтис & Стефанова, с. 5-6).

Водещата идея на weSPOT е да се изследват причинно-следствени отношения, които принципно могат да бъдат проучвани/тествани в експерименти. Финалната цел е да се изграждат структурирани знания за областта, умения и компетенции, включително и за това как да се извършват научни изследвания, които да са ефективни и които могат да бъдат обсъдени на подходящи научни или работни форуми след това (Протопсалтис & Стефанова, с. 6). Специално уменията, които са свързани с проекта, според А. Протопсалтис и Е. Стефанова, са следните (Протопсалтис & Стефанова, с. 7-8):

- аналитични и научни умения за изследване на тема, разработване на план на проекта и график, извличане на изводи от постигнатите резултати от проведеното научно изследване;
- умения за събиране и последваща обработка на информация от различни източници;
- умения за експериментиране – запознаване с различните необходими методологии и процеси;
- умения за вникване в детайлите, за следване на стандартен план, за записване на данни, за писане на инструкции;
- презентационни умения, позволяващи ефективното представяне на съответната информация;
- лидерски умения, които да са полезни в ситуации в бъдеще за ръководене на екип;
- организационни умения и др.

Конкретно нашето предложение е за итеративно актуализиране на учебните програми по дисциплините, преподавани за ОКС „магистър” редовна форма, което да следва целта за интегриране на принципите на изследователското обучение в тях. По този начин обучаваните студенти ще бъдат привлечени в дейности, подтикващи ги да осъществяват проучване, да изготвят варианти за решаване на съответни проблеми и да достигат самостоятелно до определени изводи.

На самите преподаватели, заети в образователния процес за ОКС „магистър” редовна форма, биха могли да се предложат конкретни стимули за по-активно използване на изследвания при работа със студентите. Някои от възможните варианти за такива стимули са: 1) включване на показател/критерий за степента на интегриране на изследователското обучение в методиката за атестиране на преподавателския състав; 2) обвързване на заплащането на преподавателите в ОКС „магистър” редовна форма с използването на модерни методи на преподаване и изследователско обучение по съответните дисциплини.

И в двата случая използването на изследвания при обучението трябва да бъде предвидено/заложено и в самата учебна програма по дисциплината.

6.

ПРЕДЛОЖЕНИЕ. Осъвременяване методите на преподаване и оценяване постиженията на студентите за ОКС „магистър” в редовна форма

Обучението на студентите за ОКС „магистър” редовна форма в СА „Д. А. Ценов” отговаря напълно на високите съвременни изисквания по отношение на преподаването и оценяването на техните постижения. Изградена е подходяща организация за поддържане и развиване на модерни методи в преподаването на учебното съдържание и воденето на практическите занятия, както и за оценяване постиженията на студентите за ОКС „магистър” редовна форма. Анализират се и се правят публично достояние сведенията относно използваните методи на преподаване и оценяване представянето на обучаваните.

Обучението в ОКС „магистър” се осъществява въз основа на създадена организация за поддържане и развиване на съвременни методи за преподаване на учебното съдържание и водене на практически занятия.

Аудиторната заетост на студентите в редовна форма на обучение се постига чрез посещаването на лекционни занятия. Извънаудиторната заетост на студентите включва: самостоятелна работа; академични задания (курсови разработки и проекти, есета/доклади, казуси и делови игри, online тестови и изпитни модули); индивидуална работа с преподавателя.

Оценяването и семестриалният контрол са в съответствие с изискванията на ЗВО и другите нормативни документи и се провеждат съгласно Правилника за организация на учебния процес (магистърско обучение) в СА „Д. А. Ценов”.

Използването на съвременни методи на обучение и на нови технологии е устойчива „добра практика” при обучението за ОКС „магистър” редовна форма в СА „Д. А. Ценов”. Използването на метода на дискусиите и презентациите с помощта на мултимедия е добре застъпено в учебния процес, като това се отнася в най-голяма степен за обучението в редовна форма. В преобладаващата част от учебните програми в раздел V. Използвани учебно-технически средства е посочено използването на мултимедийни технологии, а така също и на аудио- и видеосистеми, компютри, интернет, софтуерно осигуряване и др.

Регулярно се анализират и огласяват резултатите, свързани с методите на преподаване и оценяване на постиженията на студентите, като се взема предвид и студентското мнение. Периодично се отчита мнението на студентите за нивото на получените знания, съдържанието на учебния план, методите на преподаване, за перспективите за работа по специалността и съответните препоръки.

Обучението на студентите за ОКС „магистър” в редовна форма следва и напред да се придържа към съвременните методи на преподаване и оценяване на постиженията им. И това да е съпроводено с усъвършенстване на организацията за поддържане и развиване на съвременни

методи в преподаване на учебния материал и водене на практическите занятия и за оценяване постиженията на студентите.

7.

ПРЕДЛОЖЕНИЕ. Повишаване качеството на обучение по профилиращите дисциплини

В СА „Д. А. Ценов” се полагат значителни усилия за постигане на високо качество при обучението по профилиращи дисциплини. Това е важен приоритет при управлението на учебния процес за ОКС „магистър” редовна форма и с оглед на осъщественото увеличение на броя на профилиращите дисциплини през последните учебни години, дължащо се на развитието на портфолиото от магистърски програми.

Реалните стойности на показателя „Брой на преподавателите на първи основен трудов договор, които водят профилиращи дисциплини спрямо общия обем на профилиращите дисциплини”, изчислени за последните години, показват изключително високото ниво на осигуреност на профилиращите дисциплини с преподаватели на първи основен трудов договор.

Високото качество на обучението за ОКС „магистър” в СА „Д. А. Ценов” редовна форма се постига и благодарение на високата степен на осигуреност на учебния процес с учебници, учебни пособия и материали за обучението. По отношение на броя на профилиращите дисциплини, осигурени със собствени учебници и пособия, се наблюдава тенденция на постоянно нарастване като абсолютна стойност.

Необходимо е, усилията по повишаване качеството на обучение за ОКС „магистър” да се насочат в три насоки (Система за управление на качеството, 2015):

- *По отношение на управленските процеси.* Те включват дейности, свързани с: отговорността на ръководството на магистърското обучение, специално в редовна форма на обучение; усъвършенстване на системата за управление на качеството в частта – магистърско обучение редовна форма; измерване, анализ и подобряване на управленските процеси; измерване на процесите (провеждане на обучението) и продуктите (портфолиото от магистърски програми в редовна форма); оценяване качеството на магистърското обучение в редовна форма; подобряване на процесите и др.

- *По отношение на основните процеси.* Това са процеси, допринасящи за качеството на обучението, учебния процес и научната дейност, както следва: разработване на учебни планове и програми за ОКС „магистър” в редовна форма на обучение; управление на човешките ресурси; обучение на студентите; организация процедурата по дипломиране; повишаване на квалификацията на преподавателския състав; стимулиране научните изследвания в катедрите, като резултатите бъдат интегрирани в учебния процес; разработване на проекти към Фонд „Научни изследва-

ния”; изграждане на научноизследователски лаборатории; провеждане на научни конференции и др.

• *По отношение на спомагателните процеси.* Тук спадат дейности, свързани с управление на ресурсите: привличане на подходящи като квалификация и опит преподаватели и служители; модернизиране на техническата база; осъвременяване на работната среда; допълнително закупуване на техника и др.

Механизмите за повишаване качеството на обучението по профилиращите дисциплини би могло да включва (Механизми за повишаване качеството на учебния процес / публикация по проект „Усъвършенстване на системите за управление в Софийския университет „Св. Климент Охридски” като ключ за повишаване качеството на университетските дейности и услуги): 1) ежегодно планиране на дейности за управление на качеството на учебния процес за ОКС „магистър” редовна форма; 2) ежегодно отчитане на дейностите по управлението на качеството на учебния процес; 3) ежегодно отчитане на напредъка по отношение на управлението на качеството на учебния процес за ОКС „магистър” редовна форма. (вж. фиг. 1) (Механизми за повишаване качеството на учебния процес / публикация по проект „Усъвършенстване на системите за управление в Софийския университет „Св. Климент Охридски” като ключ за повишаване качеството на университетските дейности и услуги).

Фигура 1. Механизми и резултати от приложението им

(Източник: Механизми за повишаване качеството на учебния процес, публикация по проект „Усъвършенстване на системите за управление в Софийския университет „Св. Климент Охридски” като ключ за повишаване качеството на университетските дейности и услуги, <http://key-quality.uni-sofia.bg/sites/default/files/mehanizmi_zh_ucheben_procet.pdf> посещение към 14.08.2016 г.

Предложението е да се активизират усилията за постигане високо качество при обучението по профилиращи дисциплини. По подобие на СУ „Св. Климент Охридски” да се въведе механизъм за ежегодно планиране и отчитане на дейностите за управление на качеството на учебния процес за ОКС „магистър: редовна форма.

Заклучение

Поради преустановяване дейността на ЦМОРФ се налага неговите функции да бъдат наново структурирани и йерархизирани. Новите административни лица следва да поставят на високо равнище изпълнението на дейностите по административно, технологично и методическо осигуряване на обучението по магистърски програми в редовна форма и развитие на съвременни, високоефективни и конкурентни информационни технологии за обучение. Така ще се подпомогне, първо, развитието на лидерските позиции на Академията на пазара на образователните и научни продукти и услуги в областта на икономиката, администрацията и управлението и второ, увеличаването на качеството на магистърското обучение чрез обновяване на образователните технологии в подготовката на икономисти и по-мощно използване на научните изследвания при обучението.

Закупуването и внедряването на нова компютърна и мултимедийна техника безспорно ще даде своя принос към развитието на материално-техническата база, в частта – хардуерно и инфраструктурно осигуряване и развитие. Този процес следва да продължи да се развива в бъдеще, като нашето конкретно предложение е да бъде закупен стартов пакет интерактивни дъски, като тази инициатива бъде реализирана поетапно и по-мощно занапред.

Удачно би било да се премине към итеративно актуализиране на учебните програми по дисциплините, преподавани за ОКС „магистър” редовна форма, което да следва целта за интегриране на принципите на изследователското обучение в тях. По този начин обучаваните студенти ще бъдат привлечени в дейности, подтикващи ги да осъществяват проучване, да изготвят варианти за решаване на съответни проблеми и да достигат самостоятелно до определени изводи.

Обучението на студентите за ОКС „магистър” в редовна форма следва да се придържа към съвременните методи на преподаване и оценяване на постиженията им. Това да е съпроводено с усъвършенстване на организацията за поддържане и развиване на съвременни методи в преподаване на учебния материал и водене на практическите занятия и за оценяване постиженията на студентите. Необходимо е активизиране усилията за постигане високо качество при обучението по профилиращи дисциплини и по подобие на СУ „Св. Климент Охридски” въвеждане на механизъм

за ежегодно планиране и отчитане на дейностите за управление на качеството на учебния процес за ОКС „магистър” редовна форма.

Използвани източници

- Иванова, В., Илиева, Й., & Петрова, Р. (н.д.). Компетентност и компетенции в Европейската квалификационна рамка (цитирано по: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth „Europe 2020 th”, Communication from the commission, Brussels, 03.03.2010). *I (МАТТЕХ 2014, Раздел – Дидактически технологии в обучението)*. Изтеглено на 29 Юни 2016 г. от <http://info.fmi.shu-bg.net/skin/pfiles/32.pdf>
- Интерактивни дъски – теория и практика*. (8 Декември 2008 г.). Изтеглено на 10 Септември 2016 г. от PC World България: http://pcworld.bg/7948_interaktivni_daski__teoriya_i_praktika
- Механизми за повишаване качеството на учебния процес / публикация по проект „Усъвършенстване на системите за управление в Софийския университет „Св. Климент Охридски” като ключ за повишаване качеството на университетските дейности и услуги. (н.д.). Изтеглено на 14 Август 2016 г. от http://key-quality.uni-sofia.bg/sites/default/files/mehanizmi_za_ucheben_proces.pdf
- Министерски съвет. Портал за обществени консултации. Стратегически документи*. (н.д.). Изтеглено на 27 Август 2016 г. от Национална квалификационна рамка на Република България (www.mon.bg): www.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=1980
- Обучение чрез проучване*. (н.д.). Изтеглено на 31 Август 2016 г. от Уикипедия: https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B1%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D1%87%D1%80%D0%B5%D0%B7_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%83%D1%87%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5
- Протопсалтис, А., & Стефанова, Е. (н.д.). Въведение в изследователското обучение / Публикация по проект „Работна среда със социални и персонални средства за изследователско обучение” / Working Environment with Social and Personal Open Tools for inquiry based learning (стр. 4-5, 1-5, 5-6, 6, 7-8). Изтеглено на 30 Септември 2016 г. от http://portal.ou.nl/documents/7288585/0/bul_weSPOT+IBL+Brief_simpl.pdf
- Система за управление на качеството*. (12 Септември 2015 г.). Изтеглено на 7 Октомври 2016 г. от Академия на Министерство на вътрешните работи: <http://www.academy.mvr.bg/quality/default.htm>
- Хубанова, Г., Койнова, Н., & Георгиев, В. (Април 2011 г.). Методически указания за проектиране, апробация, тестване и верифициране на

секторни и фирмени компетентностни модели и карти за оценка на компетенциите на работната сила (стр. 7, 8). София. Изтеглено на 25 Юли 2016 г. от http://www.amb-bg.com/language/bg/uploads/files/documents__0/document__c9b71dda773bfef632f7736bfdc358fe.pdf

- Anderson, R. Reforming science teaching: What research says about inquiry? *Journal of Science Teacher Education*, XIII (1), 1-12.
- Bell, T., Urhahne, D., Schanze, S., & Ploetzner, R. Collaborative Inquiry Learning: Models, tools, and challenges. *International Journal of Science Education*, XXXII (3), 349-377.